

DE WOLF IN DE EUROPESE VERTELCULTUUR: EEN OVERZICHT IN EEN NOTENDOP

Harlinda Lox

Inleiding

Een wolf draafde door onze gewesten — vrijwel de hele maand december leverde hij dagelijks een brok spectaculair nieuws op en was hij een onzichtbare vedette in talkshows. Aangezien hij een steeds duidelijk wordender spoor van verderf en ondergang achter zich liet, werd bijna aan de kinderen aangeraden geen rode kapjes te dragen — hij zou zijn werkterrein wel eens kunnen verleggen... Jan en alleman verwees naar het bekende afschrikkings sprookje van *Roodkapje*, maar steeds met de boodschap dat het hier duidelijk om bakerpraatjes ging — de wolf is een kuddedier en organiseert geen eenzame rendez-vous met kleine meisjes. Hij doodt niet uit een zeker lustgevoel, maar gedreven door de honger. Daarbij heeft hij een duidelijke voorkeur voor wezens met een dikke wintervacht en zeker niet voor wezens die zich hullen in jurkjes en nachtjaponnen..

Het verwonderde mij nochtans dat enkel de wolf met de zoetgevooisde stem uit het sprookje van *Roodkapje* (KHM 26; AaTh 333) op ieders lippen lag, terwijl hij zich ook in de beroemde kindersprookjes *De wolf en de zeven geitjes* (KHM 5; AaTh 123), *Duimedik* (KHM 37; AaTh 700) en *De drie kleine biggetjes* (AaTh 124) als de vraatzuchtige tegenspeler van kinderlijke protagonisten profileert. Maar het optreden van de zogenaamde Waaslandwolf precies in de winter, net voor de millenniumwisseling, had de meer ingenieuze en vooral belezen geesten onder ons tot hoogdravendere eindtijdhypothesen kunnen verleiden: werden wij hier niet een toeschouwer van de eeuwige strijd tussen licht en duister, op microschaal bekend als de strijd tussen winter en zomer, tussen dag en nacht? Wordt de “eindtijd” in de Edda, de bekende Oudnoorse liederenverzameling met goden- en heldensagen, niet “vargold”

genoemd, wat zoveel als wolfstijd betekent? En is Fenrir, het grote gedrocht uit de Noorse mythologie, niet een wolfsverschijning, die zich met lijken voedde? Hij verslond Odin en de zon en werd zelf door Vadir gedood. Op aarde brak toen de donkere en ijsskoude “wolventijd” aan, en met haar, het einde van de wereld.

De wolf als symbool voor licht, vruchtbaarheid en moed

In primitieve cosmogonieën (verhalen over het ontstaan van de wereld) verschijnt de wolf als een zowel positief en negatief wezen. Het feit dat hij in het donker kan zien, maakte hem tot een symbool van het licht en verbond hem met de zon. In Franse, Duitse en Slavische oogstrituëlen speelde de zogenaamde Rogge-, Tarwe- of Korenwolf een rol als de belichaming van de korengheest, die borg stond voor een goede en rijke oogst. De vruchtbaar makende kracht zat in zijn staart. (!) Door zijn stoutmoedigheid werd dit zoogdier tot het symbool van de heldhaftige krijger en van de mythische voorvader. In sprookjes, die tot het verteltype AaTh 650: *Strong John* behoren, vindt men nog het archaische motief van de zogenaamde wolvenkinderen, kinderen die geboren werden uit een liaison tussen een wolf (beer) en een vrouw, die in het bos verdwaald geraakte en bij een wolf (beer) schuilde. De mildere vorm van dit vertelgegeven omzeilt de implicatie van sodomie: het gaat dan om te vondeling gelegde mensenkinderen, die door een wolvijn gezoogd werden. Romulus en Remus, Zarathoestra, Wolfdietrich, de stamvader van de Turken en de stamvader van de Mongolen - het waren allemaal wolvenkinderen, tot grote daden voorbestemd. Uit het kinderboekcircuit dient hier het beroemde *Djungleboek* van Joseph Rudyard Kipling

(1865-1936) vermeld te worden, met de zeer populaire verhalen over Mowgli die als kind in een roedel opgroeit, maar als volwassen man naar de mensenwereld terugkeert.

De wolf als symbool voor vraatzuchtigheid, duisternis en dood

Veel talrijker zijn echter de associaties van de wolf met een gevoelsmatig negatief belast betekenisveld, met woestheid, met vraatzucht en bloeddorstigheid, met duisternis en dood. De winter probeert in de gedaante van een wolf “koning Zon” te verscheuren. Een Oudduitse naam voor de maand november is niet toevallig “Wolfmanêt”, terwijl in het Russisch met “wolvenmaand” naar de laatste en donkerste maand van het jaar verwezen wordt. Wolken die het licht van de zon, de maan en de sterren aan het oog van de mens onttrokken, werden als weerwolven beschouwd en de Slavische dondergod kon als wolkenverdrijver de gedaante van een wolf aannemen. In het Frans zegt men “Le loup a avalé le soleil” wanneer een wolk voor de zon schuift. Ook de verbinding van de wolf met het schemerdonker en met de nacht heeft sporen nagelaten in het taalgebruik van alle volkeren: de Engelse uitdrukking “the hour of the wolf” duidt op de ochtend- of avondschemering; in het Franse “entre chien et loup” (“in het schemerdonker”) staat de hond voor de dag en de wolf voor de nacht en in sommige Russische volksraadseltjes dient de wolf nog als metafoor voor de duisternis. En is ieder mens niet een beetje een wolf wanneer hij zich hongerig aan de dis neervlijt en gretig toetast? (cfr. in het Duits “Einen Wolfshunger haben” of in het Frans “Avoir une faim de loup”).

Het demonische karakter van de wolf bleef in de christelijke voorstellingswereld behouden: grauwpels wordt nu als een schepping van de duivel of de duivel zelf aanzien en stelt een gevaar voor de kudde der gelovigen voor, waarvan Christus de herder en beschermer is. Etiologische of natuurverklarende verhalen verwijzen dikwijls naar die specifieke duivelse herkomst van de wolf, met oog voor de typische details in zijn verschijning: toen de

wolf de duivel achterna zat beet hij deze in de voet of greep hem bij het haar, en sindsdien heeft de wolf duivelshaar op zijn tanden of drie duivelsharen op zijn voorhoofd. Misogyn getint luidt de verklaring als zou de wolf zijn bestaan aan de ongehoorzaamheid van Eva of aan oude vrouwen te danken hebben, die — net als de duivel in de vele dualistische scheppingsverhalen — de schepping van God imiteren en slechts een gedrocht, namelijk een wolf, in het leven roepen.

Nog veel andere heidense geloofsvoorstellingen werden door de christelijke vertelcultuur gerecupereerd en in aangepaste (lees dikwijls afgezwakte) vorm overgeleverd: Als bewoners van het woud waren de wolven ondergeschikt aan een woudgeest — soms voorgesteld als een witte wolf —, die tevens hun herder en meester was (cfr. het motievencomplex van de dierkoningen/innen in de sprookjes.) Zij zouden enkel de dieren verscheuren die door hun meester werden aangeduid. Deze wolvencultus versmolt zich met de cultus van diverse christelijke heiligen. Zo werden de woudgeesten bij de Oostslaven door de heiligen Georgios en Nikolas vervangen. Een aanval van de wolven gold dan o.m. als een straf van de Hl. Georgios. De wolf werd in de Oudnoorse mythologie samen met de raaf — gezien hun beider uitgesproken voorkeur voor lijken — als dé dieren van het slagveld bij uitstek aan de oorlogsgod Odin toegewezen. Het is dan ook geen toeval dat precies de wolven in de christelijke voorstellingswereld als goddelijke jachthonden beschouwd werden. De aanhef van het dualistische scheppingsverhaal *Het gedierte van de Heer en de Duivel* (KHM 148; Mot. A 63.4, A 1750, A 1751, A 1885 + AaTh 1184) verwijst naar dit gegeven, hoewel de informatie voor het verder verloop van het verhaal niet echt belangrijk is: “God de Heer had alle dieren geschapen en de wolven als zijn honden uitverkoren, alleen de geit had hij vergeten.”

De immorele fabelwolf

De hoofdrolspelers in de fabel zijn niet zelden dieren die immoreel handelen en

ondanks dit of juist daardoor op het einde ook de winnaars zijn — ook het profiel van de wolf in bovengenoemd genre beantwoordt aan die algemene karakterisering: hij staat symbool voor de roof- en vraatzucht en buit de naïeve onschuld van een zwakker dier zoals het lam, het schaap, de geit, het kalf en de gans schaamteloos uit. Uit het verloop van de fabels spreekt geen streven naar harmonie of geluk noch een streven naar naïeve gerechtigheid. De attitude is er een van “Zie je zo gaat het in de wereld”. In de *Biecht van de wolf* (AaTh 77*) verlangt de vraatzuchtige wolf van de pastoor dat deze hem vlug zijn zonden zou vergeven, want hij ziet een kudde schapen aankomen die hij niet missen wil. De wolf toont geen berouw, enkel ongebreidelde vraatzucht. In een andere fabel houdt hij een preek voor de ganzen, waarna hij hen genadeloos opvreet. De wolf laat een beentje dat in zijn keel is blijven steken door een reiger (een kraanvogel) verwijderen, maar weigert daarna het beloofde loon te geven (AaTh 76; Wienert 145). Zijn uitleg luidt laconiek dat het veel dieren beschoren is hun kop in de muil van een wolf te steken, maar slechts weinigen kunnen dit nog navertellen. Een wolf beschuldigt het lammetje, dat aan dezelfde beek zijn dorst komt laven, dat het zijn drinkwater komt vertroebelen. Als het lam de beschuldigingen kan weerleggen, eet de wolf het op omdat het brutaal is (AaTh 111A; Wienert 107). Andere fabels (AaTh 103, 104; Wienert 68) maken gewag van een oorlogstoestand tussen de wolf en de hond, zijn natuurlijke vijand bij uitstek. Een grote groep fabels behoort tot het type van de verkeerde wereld en laat de dieren in een op zijn minst zeer onverwachte rol optreden: de wolf biedt zich als herder of beschermer van weerloze dieren aan (Wienert 36, 37, 38, 39), als arts (Wienert 40), als vroedvrouw (Wienert 41) en als filosoof (Wienert 42). Het bekende spreekwoord van “de wolf in schaapskleren of in een schapevacht” waarschuwt ons steeds ervoor op onze hoede te blijven voor het uiterlijk vertoon van schijnheiligen en valse profeten... Slechts in kinderboeken verloochent de wolf werkelijk zijn ware natuur: In *Hokus Pokus Wolf* van Laurence Bourgui-

gnon⁽²⁾ bijvoorbeeld sluit Grote Wolf een hechte vriendschap met een konijn. Wanneer deze laatste in het hutje van de wolf een groot gezin sticht geniet ook Grote Wolf voor het eerst in zijn leven van het gezinsleven...

De domme wolf versus de listige vos

Wanneer de wolf samen met de vos optreedt, liggen zijn kaarten doorgaans minder gunstig, want in die constellatie delft hij steeds het onderspit: de sluwe vos triomfeert altijd over de domme wolf. Een vos springt om zijn leven te redden in een emmer, die naar de bodem van een waterput daalt. Hij overtuigt de wolf ervan om in de andere emmer te springen daar er zich op de bodem een bol kaas (de reflectie van de maan) zou bevinden. Wanneer de wolf in de emmer afdaalt, komt de vos in de andere omhoog en uit de put (AaTh 32).⁽³⁾ In het verwante verteltype AaTh 34 houden een wolf en een vos de weerspiegeling van de maan in het water voor een kaas. De vos laat de wolf met een touw van de brug zakken. Wanneer de wolf in het water valt verdwijnt de kaas... Op advies van de vos vraagt de wolf de merrie naar de prijs van haar veulen. Zij antwoordt dat die onder de hoef van haar achterpoot staat. De sluwe vos veinst dat hij niet lezen kan, maar de wolf

Uittreksel uit de *Fabels van La Fontaine. Over leven, liefde en dood, bijeengelezen en ingeleid door Jan van den Berg*, Leuven, Davidsfonds-Clauwaert, 1994, p. 28.

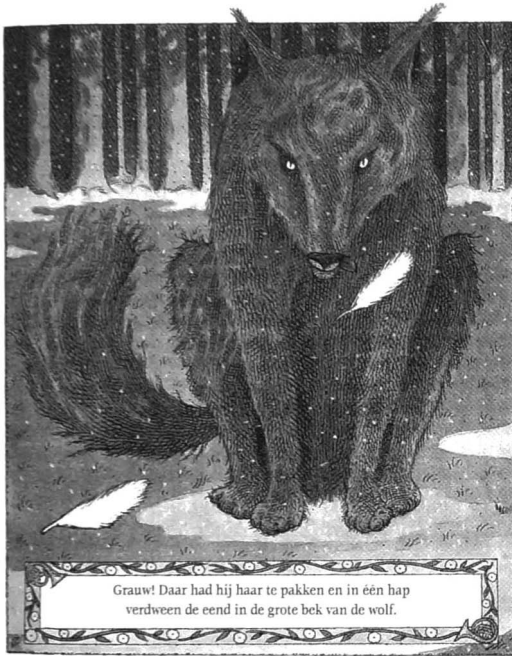
pocht op zijn geleerdheid. Als hij dan de prijs aflezen wil trapt de merrie hem tegen het hoofd (AaTh 47B). De wolf en de vos gaan op kraamvisite bij de aap. De vos prijkt de lelijke jongen en wordt vorstelijk onthaald. De wolf daarentegen zegt openlijk dat ze lelijk zijn en wordt afgetuigd (AaTh 68**). Wanneer een vos in een Vlaamse variante (4) van AaTh 66**: *The Fox caught in the Bakehouse* bij het stelen van gebakken peren betrapt wordt kan hij ternauwernood ontsnappen doordat hij beweert dat er zich achter de oven een vluchtgat bevindt. Hij hoopt dat de boer in de val loopt: “De boer zal naar dat gat gaan kijken, en terwijl hij loopt ge langs voren weg.” Wanneer de wolf dezelfde list toepast moet hij het in de plaats van de vos ontgelden. Zelfs de gebroeders Grimm namen in hun beroemde verzameling sprookjes (!) drie van dergelijke dierenverhalen op, waarin de veelvraat of praalhans wolf verschalkt wordt door de vos, die op een schaamteloze manier op de inspanningen van de wolf teert en hem voortdurend in levensgevaar brengt (KHM 72, 73, 74; AaTh 157, 41, 37+ 4). Leedvermaak is hier troef.

Twee korte vossensprookjes (KHM 38) thematiseren de seksuele verlangens van een weduwe. Mevrouw vos wordt na de dood van haar echtgenoot door talrijke aanbidders, waaronder ook de wolf, bezocht. Maar aangezien de dame slechts hertrouwen wil met een hele viriele vrijer, namelijk met een die negen staarten (!) heeft, of – zoals het in het tweede sprookje naar een kinderlijk lezerspubliek toe minder expliciet uitgedrukt wordt – met een, die een rode broek en een spits muiltje heeft, kunnen ze, met de wolf op kop, niet echt concurreren met de jonge bronstige vos... De poetsen, die Reynaert de vos met zijn oom, de wolf Isegrim, uithaalt in de middeleeuwse dierenepen, die naar deze beide protagonisten genoemd werden, zijn doorgaans nog iets spits. Zo leerde neef Reynaert in *Van den vos Reynaerde* (midden 13 de eeuw) zijn oom Isengrijn met zijn staart als hengel op het ijs vissen (vers 1507; AaTh 2). Door het felle winterweer vriest zijn staart vast. In het Middellatijnse dierenepos *Ysengrinus* (voor 1150), dat aan de

Gentenaar Nivardus toegeschreven wordt, is het slachtoffer van Reynaert oorspronkelijk zijn tante Eerswint, de vrouw van Isegrim. Wanneer haar staart vastvriest, maakt Reynaert van haar immobiliteit misbruik en verkracht haar (AaTh 36). Isegrim die net voorbijkomt verjaagt de vos en weet zijn vrouw te bevrijden, wat haar wel een stuk van haar staart kost. De vis- en verkrachtingsscène vindt men nog vrij uitvoerig in *Reinaerts Historie* (5), een bewerking én voortzetting van het Middelnederlandse dierenepos uit de veertiende eeuw. Het verhaal van de mannelijke staartvisser werd in gans Europa een geliefd diersprookje. In de Vlaamse vertelcultuur is het slachtoffer doorgaans een beer, waardoor het verhaal nog een etiologisch karakter krijgt en verklaart hoe het komt dat de beer zo een klein staartje heeft. (6)

De boosaardige sprookjeswolf

Voor de vos versus wolf-verhalen sluiten in feite nauw aan bij de thematiek die de diersprookjes ten gronde ligt, namelijk dat een klein, zwak dier zijn fysiek sterkere tegenstander door zijn moed, zijn scherpzinnigheid en zijn ongehoorzaamheid overwinnen kan. Ook het bekendste diersprookje met de wolf in een hoofdrol, namelijk *De wolf en de zeven geitjes* (KHM 5; AaTh 123) draagt precies deze boodschap uit. Bovendien eindigt dit verhaal met een naar kinderen toe geruststellende reddingsoperatie: de buik van de wolf wordt door moedergeit, het toonbeeld van het zorgzame moedertje en bedrijvig huisvrouw-tje, opengesneden en de geitjes worden er springlevend, zonder ook maar één schrammetje, uitgehaald. Moeder geit is niet alleen behendig met de schaar, maar ook met de naald: nadat de buik van de wolf met keien gevuld was naaide de oude hem zo vlug weer dicht dat de wolf er niets van merkte en niet eens bewoog! Ditzelfde happy-end plakten de gebroeders Grimm doodleuk aan hun Roodkapjeverhaal. Ze voerden wel een professionele killer in, een jager, die ook nog handig met een schaar blijkt te zijn en eenzelfde (reddings)operatie op de buik van de wolf toepast. Maar de gebroeders Grimm

Grauw! Daar had hij haar te pakken en in één hap verdween de eend in de grote bek van de wolf.

Uit *Peter en de wolf*, bewerkt en getekend door Ian Beck (met Nederlandse tekst van Jacques Vriens), Houten, Van Holkema & Warendorf, 1995.

pleitten hem echter vrij van de andere, net iets té typisch vrouwelijke taak: de wolvenbuik wordt nog wel met stenen gevuld, maar er wordt niet meer expliciet vermeld dat hij ook nog dichtgenaaid wordt. De jagers in het muzieksprookje van Sergej Prokovjev *Peter en de wolf* (1936) komen niet meer op de idee de eend uit de maag van de wolf te redden. Ian Beck (?) maakte van dit sprookje vrij recent nog een prentenboek en verzachtte in de slotillustratie het gruwelijke lot van dit dier, die door de wolf in één hap verslonden wordt: de kinderen zien - vrij grotesk - een smetteloos witte en ongehavende eend, die nog in de knusse maag van de wolf kwaakt! De Engelsman James Orchard Halliwell-Philips, die in de negentiende eeuw door zijn bewerking *Three Little Pigs* het volkssprookje *De drie kleine biggetjes* (AaTh 124) een vaste plaats in de kinderlectuur bezorgde, liet slechts het derde biggetje op rij, het prototype van het bezonnen burgermannetje, overleven. In een Vlaamse variatie van het sprookje verloopt het einde als volgt: "De wolf liep de ladder op, en Boer IJzer nam 'nen ketel

kokend water van het vuur, en zette hem onder aan de ladder. De wolf strompelde door zijne haastigheid, viel in den ketel en verbrandde zich deerlijk. Boer IJzer haalde er hem uit, sneed zijnen buik open, en zie nu eens! Boer Bezemen en Boer Blären kwamen er levend uitgekropen..."⁽⁸⁾

Wordt de held/in doorgaans op wonderbaarlijke wijze gered, dan wordt – zoals de aangehaalde voorbeelden het reeds aantonen – zijn (haar) tegenspeler steeds op gruwelijke wijze gestraft. Alleen dan is het sprookjesgeluk volmaakt! Pol de Mont en Alfons de Cock publiceerden een zeer eigenzinnige variatie van het bekende sprookje van Hans en Grietje (AaTh 327) uit de streek van Aalst en Welle, met de wolf als bewoner van een suikerhuisje. Telkens wanneer de kinderen aan zijn huisje lekten riep hij met grove stem: "Wie komt er aan mijn suikerhuizeken?" En de kinderen antwoordden: " 't Is de Wind! 't Is de Wind, dat aardige kind!" Wanneer de wolf het bedrog ontdekt achtervolgt hij de kinderen. Ook hij wil zich door de eendjes naar de overkant laten brengen: "Maar als ze halfweg met hem waren, lieten ze hem in 't water vallen, – en hij verdronk."⁽⁹⁾ De meest voorkomende eliminatiemethoden zijn dood door verdrinking (al dan niet veroorzaakt door een loodzware buik) en dood door verbranding (ook bij andere demonische wezens zoals heksen en tovenaars toegepast). Maar in een moderne wereld kan de wolf zich niet handhaven tegen zelfbewuste dames uit de hoogste klassen, die hun eigen geheime wapens hanteren. De Duitse auteur Otto Gmelin schreef in de jaren zeventig een Roodkapjeversie die het beeld en rollenpatroon grondig herzielt, want Roodkapje bevrijdt zichzelf en haar grootmoeder met behulp van een mes uit de benarde situatie. En Roald Dahl laat in zijn *Gruwelijke Rijmen*⁽¹⁰⁾ Roodkapje zowaar een revolver uit haar sliepje trekken:

Ze richt hem op het grote beest
en beng, beng... die is er geweest!
Een week of wat later, ik weet 't nog goed,
heb ik in het bos Roodkapje ontmoet.
Ik herkende haar bijna niet, dat snap je,
zo 'zonder haar cape en zonder rood kapje.

‘Hallo!’ riep ze vrolijk. ‘Zie je wel mijn prachtige bontjas van WOLVEVEL!’

Ook de wolf uit *De drie kleine biggetjes* wordt bij Dahl op een gelijkaardige manier door Roodkapje uit de weg geruimd:

Weer trekt ‘t meisje in een wijpe de revolver uit haar slipje en schiet de wolf, ongelogen precies tussen zijn gele ogen.

Zelfs de oorspronkelijke held uit het verhaal, het derde biggetje in het bakstenen huisje, heeft niet echt reden om te juichen, aangezien het onbegrensde sprookjesgeluk jammer genoeg ook niet meer voor hem weggelegd is:

O Big, weet, dat je op moet passen voor dames uit de hoogste klassen. Niet alleen loopt Roodkapje nu rond in TWEE jassen van wolfebont, ook draagt zij vaak, het spijt me zeer, een weekendtas van VARKENSLEER.

ROALD DAHL'S GRUWELIJKE RIJMEN

met tekeningen van
QUENTIN BLAKE

Uitgave Baarn, Fontein, vierde druk, 1995.

Uit: Eugene Trivizas en Helen Oxenbury, *Drie kleine wolfjes en het vreselijk valse varken*, Bloemendaal, Gottmer & Becht, tweede druk, 1994.

Nog twee andere kinderboekauteurs brachten vrij recent verrassende actualisaties van het laatstgenoemde klassieke sprookje uit. *Drie kleine wolfjes en het vreselijk valse varken* van Eugene Trivizas⁽¹⁾ bijvoorbeeld tornt reeds in de titel door de dubbele verkleinvorm “kleine wolfjes” en het beklemtoonde “vreselijk valse” overduidelijk aan de klassieke verdeling van goed en kwaad, van sympathie en antipathie in de dierenwereld. Het varken wordt de boosdoener en de wolfjes worden de slachtoffers. De drie wolfjes blijven het gehele verhaal samen: eendracht maakt macht. De modernisering bestaat hierin dat vooral de attributen een meer aangepaste dimensie kregen. De huizen die de wolfjes bouwen zijn niet langer uit stro, hout en baksteen, maar uit steen, uit beton en ten slotte uit gewapend beton opgetrokken. Het vernietigingsinstrument van het varken is ‘geen krachtige adem, maar wel een moker, een drillboor en tenslotte dynamiet. En dan wordt er — geheel afwijkend van het oorspronkelijke sprookje — een vierde huis, een bloemenhuis opgetrokken. Wanneer het varken dit huis omver wil blazen, wordt hij bedwelmd door een adembenevende geur... De wrede afstraffing van de tegenspeler van de held wordt uit deze bewerking geweerd — een verlaat resultaat van de verhitte discussies die in de jaren zestig door pedagogen over de zin en de onzin van de

wreedheden in de sprookjes gevoerd werden. De actualisering eindigt in harmonie, vriendschap en eeuwigdurend geluk "... en zo leefden ze met zijn vieren nog lang en gelukkig." In *Tok, tok! Wie is daar?* (Jonathan Allen) (12) kondigt de wolf op een plakkaat slecht wolvennieuws aan: de drie kleine biggetjes profileren zich nu als zeer listige wezentjes die de wolf met zijn eigen wapens verslaan. Om zich een toegang tot het huis van de varkentjes te verschaffen, verkleedt de wolf zich achtereenvolgens in een gek oud vrouwtje, een politieagent, een huilende baby en ... ten slotte in een groot harig varken. Maar de sluwe biggetjes zelf hebben zich met een masker en een jas in ... een grote boze wolf vermomd met lange scherpe tanden en een gemene blik in zijn ogen en verjagen zo hun aartsvijand. Het prentenboek *Maar opeens* van Colin McNaughton (13) buit het klassieke spanningspotentieel uit dat in het basisgegeven "hongerige wolf lust wel een varkentje" vervat ligt. Op de cover is een parmantig zelfzeker biggetje afgebeeld met achter zich de dreigende schaduw van een wolf. Het hele verhaal door gaat een wolf telkens weer in een hinderlaag liggen voor een mals biggetje. Het roze doetje is echter onvoorspelbaar en de wolf wordt ten slotte 'total loss' afgevoerd naar het 'wolvenziekenhuis'. Ook in *Doelpunt!* (14) van dezelfde auteur draait de op de loer liggende wolf telkens weer op voor de ravages die het varkentje Olivier met zijn doelspel aanricht.

Varkentjes, ganzenkuikentjes en geitjes worden door de toehoorders steeds als mensenkinderen ervaren. De drie biggetjes trekken uit de geborgenheid van het ouderlijke huis weg en proberen een eigen huis en een zelfstandig leven op te bouwen — dit is de weg die elk kind naar de volwassenheid afleggen moet. Een kleine, maar zeer populaire groep van toversprookjes wil kinderen waarschuwen voor de gevaren die in de grote onbekende wereld schuilen. Centraal staat de ontsnapping van de held en/ of heldin uit de klauwen van een mensenetend bovennatuurlijk wezen (reus, heks) of dier. Hoewel deze sprookjes tot de zogenaamde wondersprookjes behoren die normaliter een happy-end

hebben, eindigen ze met de ondergang van de held/ heldin. Daarom worden ze waarschuwingverhalen of afschrikkings sprookjes genoemd. In Europa onderscheidt men drie typen van dergelijke sprookjes met name het Germaanse type: *Smoutebolleke* (Scandinavië, Noord-Duitsland, Vlaanderen), het Romaanse type: *Roodkapje* (Frankrijk, Italië, Frans Tirol) en het Slavische type: *Frau Trude* (Duitsland, Tsjechië, Rusland). Roodkapje ontmoet op haar weg naar het huisje van haar grootmoeder een gevaarlijke wolf. Een dergelijke spannende confrontatie met een wolf is op zichzelf geen ongewoon gegeven in de orale vertelcultuur. Soms komt alleen maar de dreiging voor: de geïsoleerde held of heldin kruipt in een boom om zich tegen een wild dier te beschermen. In de Vlaamse verteltraditie was het verhaal van *Balten (Triene) giet*, een contaminatie van drie verteltypen AaTh 152A+ AaTh 121 + AaTh 1875 vrij populair: een wolf, die in een hutje binnendringt waar twee broers wonen, krijgt een hete ketel pap over zich heen gekieperd nadat de ene broer de andere met "Balten giet" daartoe opvoert. (AaTh 152A) Veel later wil diezelfde wolf zich in het bos wreken, wanneer hij er die bewuste broer alleen aantreft. Deze klimt in paniek op een boom. De wolf trommelt al zijn kompanen op en samen vormen ze een wolfladder (AaTh 121). Wanneer de dreiging zeer reëel wordt roept de broer "Balten giet". De

Postkaart "Scherenschnitt" (Privéverzameling).

bewuste wolf, die de onderste schakel van de wolfsladder vormt, vreest voor een nieuwe lading pap en springt weg, waardoor de hele ladder tot grote hilariteit van de jongen naar beneden tuimelt. Dit verhaal wordt dikwijls nog met een ander verteltype gecontamineerd, dat van een wonderlijke reddingsoperatie door het vastklampen aan de wolvenstaart gewag maakt (AaTh 1875). De jongen wordt op zijn weg naar huis nog door dieven beroofd en in een ton opgesloten. Gelukkig kan hij zich door het spuiगत aan de staart van de getraumatiseerde wolf vastklampen, die toevallig voor de ton halt houdt. Met de schreeuw “Balten giet” hitst hij grauwpels op, die weer eens in paniek wegent. De ton valt door het heen en weer geslingerd en gebotst worden uit elkaar en zo kan de jongen zich uit zijn hachelijke situatie bevrijden...

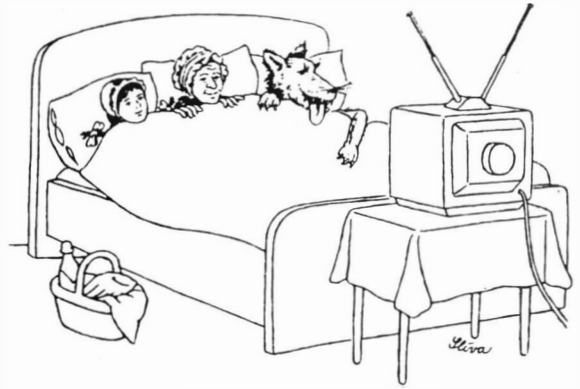
Wie enigszins vertrouwd is met de complexe overleveringsgeschiedenis van het verhaal van *Roodkapje* (AaTh 333) weet dat de wolf in dit sprookje nauwelijks iets met zijn wilde woudcollega's te maken heeft. In de varianten opgetekend uit mondelinge overleveringen ontmoet Roodkapje naast wolven ook weerwolven, monsters, menseneters, wilde mannen en wilde vrouwen. In hun rol als tegenspelers van de held zijn ze allemaal boosaardig – het is een gemeenschappelijke karaktertrek, geen typische eigenschap van de wolf alleen. Vooral Marianne Rumpf⁽¹⁵⁾, die een monumentale dissertatie en vele gespecialiseerde studies aan *Roodkapje* wijdde, verdedigde de stelling dat het in dit sprookje oorspronkelijk om een weerwolf ging. Het sprookje zou namelijk ontstaan zijn in de tijd dat er veel weerwolfprocessen plaatsvonden en de meeste varianten zouden precies in die streken gecirculeerd hebben, waar veel processen werden gevoerd. Weerwolven hebben – net zoals de vele andere vertegenwoordigers van het numineuze schemer- en nachtvolkje (heksen, tovenaars, reuzen, elfen, tovenaars, levende lijken, dwergen, draken enz.) – hun vaste plaats in een ander subgenre van de volksliteratuur, met name in de sagen. Typerend voor deze sagen is dat de weerwolf evenals de heksachtige kat (zijn vrouwelijke pendant) als man of

vrouw uit de buurt herkend wordt, bijvoorbeeld aan de verwondingen die hij of zij tijdens hun nachtelijk avontuur in dierlijke gedaante opliep. Slechts door het verbranden van de wolvenhuid kan het slachtoffer van zijn duivelse vervloeking gered worden.⁽¹⁶⁾ In de sprookjes daarentegen worden de numineuze wezens slechts in hun functie t.o.v. de held belicht en spelen a priori een ondergeschikte rol. De verlichte hofdichter Charles Perrault uit de zeventiende eeuw (1697) bewerkte het volksverhaal van *Roodkapje* met een knipoog naar zijn hoofds publiek. In de gerijmde moraal op het einde van zijn bewerking gaf hij duidelijk aan waarvoor de wolf bij hem stond:

Het jonge volk in 't algemeen
en jonge meisjes in 't bijzonder,
lief en mooi, dienen te weten
niet aan elk hun oor te lenen,
't Is tenslotte heus geen wonder
hoeveel de wolf er heeft gegeten.
Ik zeg dé wolf, want niet elk beest
is altijd van dezelfde aard;
men vindt er heel nette bij,
niet boos, maar aardig en bedeesd,
die vriendelijk, zachtjes en bedaard
de juffers volgen, totdat zij
hun huis, hun kamer binnengaan;
pas op voor wolven: van de zachte
kan men het grootst gevaar verwachten!

Bij Perrault is Roodkapje een graag gezien meisje dat door de wolf verslonden wordt, waarbij deze laatste als de personificatie van de mannelijke seksualiteit wordt voorgesteld. In een schoollied dat de kinderen ten tijde van de gebroeders Grimm zongen, luidt de burgerlijke gedragscode voor kinderen, en vooral voor meisjes, als volgt: “Vlijt en gehoorzaamheid zijn de plichten waaraan goede burgers moeten trachten te voldoen/ Ingetogen kuisheid en zachte driften zijn het mooiste sieraad van deze meisjes en deze vormen de vaste basis van de waardigheid van vrouwen.” Nu ligt het voor de hand dat de gebroeders Grimm grote kopzorgen hadden met de roodgekapt vrouwelijke heldin uit het sprookje van Perrault, die zich uitkleedde.

naakt bij de wolf in bed kroop en nieuwsgierig naar wat er zich onder het bedlaken bevond vroeg, naar de armen en de benen. Ze vonden heel wat ingrepen noodzakelijk vooraleer ze het sprookje in hun verzameling kindersprookjes voor de burgerjeugd konden inlijven. Hun Roodkapje gaat niet langer uit de kleren en stelt nog slechts onschuldige vragen over wat er zich boven het bedlaken bevindt. Perraults niet mis te verstane seksuele moraal op het einde werd om- of veeleer rechtgebogen tot een pedagogische maxime. De grimmse versie van *Roodkapje* dient om een algemene gedragscode (beleefd- en gehoorzaamzijn) te propageren. En hoe vormde broer Wilhelm de geile wolf van Perrault, die naakt in het bed van de grootmoeder lag, om tot een aanvaardbare verschijning voor de burgerlijke kinderkamer? Hij maakte van hem een echte wolf, maar was daar zeker niet consequent in, want hij blijft kennelijk zijn voorkeur voor vrouwelijk naakt behouden – hij moet grootmoeder nog vlug uitgekleeft hebben, om dan na de smulpartij haar nachtkleren aan te trekken! Hij wordt zelfs tot een grotesk karikatuur van burgerlijk fatsoen aangezien hij zich nog de waardigheid van een getrouwde vrouw toemeet, want hij zet grootmoeders ‘Haube’, haar muts op zijn kop. In het pop-up boek *Roodkapje* van Jan Lewis⁽¹⁷⁾ heeft de grootmoeder helemaal geen tijd om hallo te zeggen, want de wolf verslindt haar in één hap. Met een pittig detail dat zelfs haar breiwerk mee naar binnengaat. Een breiwerk waar het oude nota bene ook in de maag van de wolf nog verder aan werkt... Roald Dahl deelt het volgende scenario mee:

Karikatuur uit UThER (Hans-Jörg) red. *Märchen in unserer Zeit. Zu Erscheinungsformen eines populären Erzählgenres*. München, 1990, p. 14

Grootmoe's kleren, moet je weten,
die hij natuurlijk niet op had gegeten,
heeft hij opgeraapt en aangetrokken;
haar jas, haar muts en ook haar sokken.
Hij kamde en krulde zelfs zijn haar.
In grootmoe's stoel zat Wolf toen klaar.

(...)

Na dat karkas, vol bot en haar,
dacht hij, smaakt zij (Roodkapje, nota van de
auteur) als kaviaar.

Het al te gruwelijke eind van Perrault, – de wolf verslindt Roodkapje – wat slechts symbolisch voor de seksuele daad stond, werd eveneens verzacht, met de bekende reddingsoperatie uit de buik van de wolf. In cartoons worden de zeden van dit wilde dier door een boek of televisie verzacht: Roodkapje en de wolf liggen dan samen knus in het bed en lezen een spannend verhaaltje (een sprookje over wolven) of kijken naar de een of andere talkshow. En ze leefden nog lang en gelukkig!

NOTEN

1. FRAZER (J.G.). *De gouden tak. Over mythen, magie en religie*. Vertaald door A. J. van Braam. Amsterdam/Antwerpen, 1996 (derde druk), p. 562-565.

2. BOURGUIGNON (L.). *Hokus Pokus Wolf*. Buki — Van Buuren Kinderboeken, 2000.

3. In *Reinaerts Historie* zou Reinaert — volgens het relaas van Eerswint, zijn tante en vrouw van de wolf – haar in de emmer gelokt hebben: (...) Wat heb je me niet een keer vastgezet in die put waar die twee emmers hingen die met een katrol op en neer gingen naarmate je wilde. Jij zat hoogst ongemakkelijk in de ene, beneden in het water. Ik kwam naar je toe en hoorde je klagen. Ik vroeg je hoe je daar zo gekomen was en je zei: “Ik heb zoveel vissen gegeten hier in de put dat mijn pens haast barst!” “Hoe kom ik daar, vertel me dät eens?” Toen zei jij: “Tante, spring in de emmer die

daar hangt, dan ben je gauw hier." Dat deed ik en toen ging ik naar beneden, maar jij kwam. (...) "Zo gaat het in de wereld" zei jij vervolgens, "De een gaat naar boven en de ander naar beneden." (...) "Tenslotte is iedereen op zijn eigen voordeel uit, wie dat vergeet moet wel een dwaas zijn!" Geciteerd naar: *Over De Vos Reinaert door Willem (die Madoc maakte) gevolgd door Reinaerts geschiedenis waarin zijn latere lotgevallen zijn opgetekend*. Utrecht/ Antwerpen 1979, p. 288-289. Verder geciteerd als *Reinaert/ Reinaerts Historie*.

4. CORNELISSEN (J.) en VERVLIET (J.B.). *Vlaamsche volksvertelsels en kindersprookjes*. Brussel s.a. (tweede herziene druk) (3 dln), deel 3, p. 9. Verder geciteerd als *Cornelissen/ Vervliet*.

5. *Reinaert/ Reinaerts Historie*, p. 286-287.

6. DE MEYERE (V.). *De Vlaamse vertelselschat*. Antwerpen 1925-1933 (4 dln), IV, p. 26-27; bij *Cornelissen/ Vervliet 3* is een variatie met een mannelijke wolf opgenomen "Hoe de vos den wolf leerde vissen", p. 7-8.

7. BECK (I.). *Peter en de wolf*. Van Holkema en Warendorf, cop. 1995.

8. DE MONT (P.) en DE COCK (A.). *Dit zijn Vlaamsche vertelsels uit den volksmond*. Gent, 1898, p. 111-112.

9. DE MONT (P.) en DE COCK (A.). *Op. cit.* p. 88-89

10. DAHL (R.). *Gruwelijke Rijmen*. De Fontein, 1982.

11. TRIVIZAZ (E.). *Drie kleine wolfjes en het vreselijk valse varken*. Gottmer/ Becht, 1994 (2de druk).

12. ALLEN (J.). *Tok, tok! Wie is daar?* Casterman, 1997.

13. MCNAUGHTON (C.). *Maar opeens ...* Zirkoon, 1994.

14. MCNAUGHTON (C.). *Doelpunt!* Zirkoon, 1998.

15. RUMPF (M.). *Rotkäppchen. Eine vergleichende Untersuchung*. Göttingen 1951; RUMPF (M.). Ursprung und Entstehung von Warn- und Schreckmärchen. *Folklore Fellows Communications 160*, Helsinki, 1955, p. 3-16.

16. Zie o.m. STALPAERT (H.). *Westvlaams Sagenboek*. Blankenberge, 1969, p. 116; VAN DEN BERG (M.). *Volksverhalen uit Antwerpen*. Utrecht/ Antwerpen, 1981, p. 132-133.

17. LEWIS (J.). *Roodkapje*. Casterman, 1996.

Lijst van afkortingen

- AaTh Verhaalttype volgens Aarne, A/ Thompson, S.: *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. Second Revision, Helsinki 1961 (FFC 184).
- KHM Brüder Grimm: *Kinder- und Hausmärchen*. Ausgabe letzter Hand mit den Originalanmerkungen der Brüder Grimm. Mit einem Anhang sämtlicher, nicht in allen Auflagen veröffentlichter Märchen und Herkunftsnachweisen herausgegeben von Heinz Rölleke. Stuttgart 1984 (3dln).
- Mot Thompson, S.: *Motif-Index of Folk-Literature*. Kopenhagen 1955-1958 (6 dln).
- Wienert Wienert, W.: *Die Typen der griechisch-römischen Fabel*. Mit einer Einleitung über das Wesen der Fabel. Helsinki 1925 (FFC 56).

Beknopte bibliografie

- CLERKX (L.E.). De werkelijkheid achter Roodkapje en de wolf. *Volkscultuur. Tijdschrift over tradities en tijdsverschijnselen*, VI, 1989, 4, p. 22-46.
- ESTERL (A.) en SOLMS (W.). *Tiere und Tiergestaltige im Märchen*. Regensburg 1991.
- HULSENS (E.). Roodkapje: van volksvertelling tot kinderliteratuur. *Volkscultuur. Tijdschrift over tradities en tijdsverschijnselen*. VI, 1989, 4, p. 47-54.
- LOX (H.). Dieren in sprookjes. *Werkblad voor Nederlandse Didactiek*. 24, 1996, 4, p. 22-40.
- LOX (H.). Van volksvertellingen tot kinderliteratuur. De gebroeders Grimm en de actuele kindersprookjes in Vlaanderen. *Studia Germanica Gandensia*. 37, 1995, p. 11-50.
- PLAS (P.). *De wolf in Servokroatische en Russische spreekwoorden. Een semantisch en folkloristisch onderzoek*. Gent, 1995 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG)
- SCHENDA (R.). *Das ABC der Tiere. Märchen, Mythen und Geschichten*. München, 1995.